

CORNELIA VISMANN

Kultúrtechnikák és szuverenitás¹

Mediális cselekvés

A kultúrtechnikák írják le, mit tesznek a médiumok, mit állítanak elő és miféle műveletekre ösztönöznek. A kultúrtechnikák a médiumok és a dolgok cselekvőképességét [ágencia] határozzák meg. Ha a médiaelméletnek lenne nyelvtana, akkor ez a cselekvőképesség úgy nyilvánulna meg, hogy a tárgyak a nyelvtani alany helyét foglalják el, a kultúrtechnikák pedig az igéket képviselnék. A nyelvtani személyek (így az emberek) tehát a tárgyaknak kijelölt helyet foglalják el az adott mondatban. A médiumok szemszögéből nézve valószínűleg ez a helyzetváltozás a kultúrtechnikák elméletének legkiemelkedőbb jellemvonása. A helyzeteket mindazonáltal nem lehet önkényesen vegyíteni. Az egyes dolgok és médiumok minden esetben meghatározott technikákat vonnak maguk után. Az eszközök előírják saját használatukat, a tárgyaknak pedig megvannak a maguk kezelői. A földbe vájt barázdát például – hogy egy elemi és ősi kultúrtechnikát vegyünk – az ekevas hozza létre. A földművelő eszköz határozza meg a politikai tettet, és maga az eljárás állítja elő a szubjektumot, aki aztán egyszerre tart igényt az eszközre és az ahhoz társított cselekedetre. Az *Imperium Romanum* így egy vonalhúzás eredménye – egy olyan gesztusé, amelyet nem véletlenül tartottak szentségnek a római jogban. Hasonló módon, egy vonal meghúzásával, területének kijelölésével emelkedik valaki a jogos tulajdonos helyzetébe: ezt a tettet megelőzően nem létezik tulajdonjog.

A médiumok és dolgok alaphelyzete, amely aktiválja a kultúrtechnikákat, ellentmond a jogilag jóváhagyott és így fölöttébb elterjedt képzetnek, hogy kizárólag az alany vihet véghez tetteket, és uralkodhat dolgokon. A médiumok és kultúrtechnikák közötti, előzetesen létező viszony mindazonáltal eleve meghatározza annak módját, ahogy a dolgokkal bánni lehet, még az előtt, hogy utóbbiak alávetnék magukat az alany akaratának. Ezzel szemben könnyen állíthatnánk, hogy ez a minden médiumra és dologra vonatkozó „alaphelyzet” azoktól származik, akik kigondolták és megtervezték őket. Ezek szerint – így az érvelés – még ha az eszköz írja is elő saját használatának módját, ezt a használatot a megtervezése teszi lehetővé. Az előállított dologban eleve benne rejlik annak célja, következésképpen készítője nem csupán annyit tesz, hogy végrehajtja a „dolgok rendjét”. Mégis – és pontosan ez jellemzi a kultúrtechnikák kutatását – az eszköz egyetlen beépített célja sem lehet független az előállítás adott állapotától, anyagi tényezőitől vagy térbeli körülményeitől. Különbséget kell tehát tenni a *de jure*, autonóm módon cselekvő személyek és a kultúrtechnikák között, mely utóbbiak *de facto* határozzák meg a cselekvés teljes folyamatát. A kultúrtechnikák kutatása nem abban áll, hogy az alany fennhatósága alatt álló újítások és találmányok kivitelezhetőségére, sikerére, esélyeire és kockázataira kérdezzon rá, hanem abban, hogy a médiumok és dolgok önszerveződését és autopraxisát [Eigenpraxis] vizsgálja.

¹ Cornelia VISMANN, Kulturtechniken und Souveränität, *ZMK*, 2010/1, 171–81. A fordítást az eredetivel egybevetette: Vincze Ferenc.

Az autopraxisz képzete tehát a kultúrtechnikák elméletének nyelvtani átfogalmazásán keresztül magyarázható. A megfelelője az a rendkívül sajátos igei szerkezet, amely a dolgok, médiumok és kultúrtechnikák viszonyát kölcsönös összefüggésben írja le: a görögből származó úgynevezett mediális ige [Medium]. A cselekvő és szenvedő szerkezetekkel szemben ez a sajátos igealak azt jelöli, ahogy a cselekvő alany – nyelvtani értelemben – egy harmadik félre van utalva. A mediális igében a cselekvés nem valakitől ered és valamire irányul – és nem is fordítva. Még ha a mediális ige nyelvtani fogalma látszólag „képtelen” helyzetet is foglal el a cselekvő és a szenvedő között,² azt jelzi, hogy a műveleteket személytelen cselekvők is végrehajthatják, amelyek nem szintaktikai-jogi értelemben cselekszenek. Bizonyos tettek nem tulajdoníthatók személyeknek – és mégis, valahogy végrehajthatók. A médium ezt a helyzetet tükrözi. Éppen a jogi felelősségre vonás képtelensége a mediális igealak meghatározó jellemvonása. A mediális ige felfüggeszti a jogi követelményeket kielégítő tiszta visszavezetés normáját. Az elkövetők és áldozatok, a tettek végrehajtói és elszenvetői többé nem esnek egybe a nyelvtani alanyokkal és tárgyakkal. A mediális ige egy köztes viszonyt hoz létre, amely nem egyszerűen a két fél közötti érintkezésben áll.

Wolfgang Schadewaldt a görög mediális igealakot a törvényhozás példáján keresztül magyarázza.³ A törvényalkotás népgyűlés által végrehajtott művelet, vagy másképpen: kultúrtechnika. Schadewaldt rámutat arra, hogy a gyűléseknek korlátozott a cselekvőképessége. Saját döntéseiket csak annyiban hozhatják meg, amennyiben azt az eleve meglévő törvény engedélyezi. A törvényalkotás tehát nem autokratikus, korlátozatlan cselekvés: feltételeit a törvény szabja meg. Azonban ezek a feltételek – bár ugyanabból a jogi tartományból erednek, mint az őket követő művelet – nem az egyetlenek, amelyek a törvényalkotást korlátozzák. A gyűlés helyszíne, a vita témája és a döntéshozatal szabályai mind szerepet játszanak az adott törvény előállításában. A *Ding* ['dolog'] vagy *thing* ['dolog'] szavak pontosan a hely és a téma gyűlést jellemző összeolvadását jelzik. Ami a később kidolgozott jogban a szuverén alapvető önellentmondását, a törvénnyel szembeni egyidejű alá- és fölérendeltségét jelenti, azt a görög nyelvtan mediális igéje egészen egyszerűen feloldja. „A mediális ige biztosítja, hogy meghatározott műveletek továbbra is végrehajthatókhoz kapcsolódjanak”.⁴

Schadewaldt „meghatározott véghezvitelekről” beszél, és ezeket a fürdés példáján szemlélteti, amelyet a görög mediális igével annak kifejezésére használnak, hogy a fürdőzőt a víz hordozza. Szemben a dárddal, amelyet elhajtójának keze indít útjára, a fürdés folyamata továbbra is a víz médiumára vonatkozik. Ez a viszony a médium nyelvtani formájára, a mediális igére utal. Ezzel szemben a dárдахajítás a cselekvő ige képzésének klasszikus esetét képviseli. A különbség a dárda és a víz között, aközött, „ami csupán elindítja, és ami a továbbiakban is meghatározza a folyamatot”, az, ami megszabja az ige alakját. A „folyamatot csupán elindító” dárda, és a „folyamatot a továbbiakban is meghatározó” víz közötti különbség az, ami az ige alakját megszabja. Ez a különbségtétel következőképpen a dolgokra való rátekintés kétféle módját előfeltételezi. A figyelem vagy a célra (annak megvalósítására és sikertelenségére, valamint eszközeinek alkalmasságára vagy alkalmatlanságára) vagy a cselekvést elősegítő ágensre összpontosul. A ballisztikai perspektíva (aktív szerkezet / dárda) összhangban

² Vö. Wolfgang SCHADEWALDT, *Die Anfänge der Philosophie bei den Griechen*, Suhrkamp, Frankfurt/M, 1978, 145.

³ *Ua.*

⁴ *Ua.*

van a törvény logikájával, amely az eszközöket mindig a céljaikhoz társítja. Mi több, megyezik azzal a jogilag hatályos fikcióval, amely szerint a művelet a konfliktus vagy jogi ügy a forrásaként értett cselekvőhöz társítható. A mediális perspektíva (mediális ige / víz) a kultúrtechnikák kutatásának módszeréhez illeszkedik. Az okok vizsgálata helyett, amely az ügyben egy személyi elkövető után nyomoz, a tettet itt a tett elkövetéséhez használt eszközökből vezetik le, és a cselekvőt magából a médiumból származtatják.

A kultúrtechnikák kutatását illetően tehát nincs különbség aközött, hogy a vizsgálat tárgya a dárdahajtás vagy a fürdés. Az elhajított dárda nincs más helyzetben, mint a fürdőt hordozó víz. A törvényhozás nemkülönben. A dolgok és médiumok tehát mindig a műveletek hordozóiként szerepelnek (környezetekként, rendelkezésre álló eszközökként vagy hatályos szövegekként), függetlenül attól, hogy mi forog kockán végrehajtásukkor. Az ebből adódó kérdés a dolgok jogi-ballisztikai és mediális-kultúrtechnikai megközelítése közötti viszonyt érinti. Világos, hogy a kultúrtechnikai megfigyelés során a szuverén szubjektum elveszti hatalmát, és helyette a dolgok válnak cselekvőképessé. Ez vajon egyet jelent a szuverenitás nyugati eszméjének végével? Elképzelhető-e, hogy a felelősség és a beszámíthatóság hasznavehetetlen kategóriákká váltak? Egyesek amellet érvelnek, hogy a törvénynek a médiumokat és dolgokat azok médiaelméleti jelentőségének megfelelően kellene kezelnie. Javaslatuk szerint az automaták büntetőjogi felelősségre vonhatók, a számítógépek szerződéseket kötnek, és az internet szerzői szerepet ölt. Mások az efféle dologközpontú jogi képzetekben nem látanak többet az ártatlanság nagy színjátékának újrajátszásánál, ahol a bűn a büntett során használt törre száll. Ez utóbbiak szívesebben maradnak annál a fikciónál, amely alapján minden tettet a cselekvő szubjektumnak tulajdonítanak.

Mivel jár az a médiaelméleti nézőpont, amely a dolgokat és médiumokat „cselekvőknek” tekint? Vajon részesíthetők-e ezek az emberi jogokkal egyenértékű alanyi jogokban? A jogi személyektől elvárható lenne-e annak tisztázása, hogy a médiumok és dolgok miként fosztják meg trónjától a szuverén szubjektumot, vagy, legalábbis, miként osztoznak vele a trónon? Ezek mind nyitott kérdések maradnak. Maga a tény, hogy feltesszük nekik a kérdést, jelzi, hogy az engedelmes tárgyak és szolgálatkész eszközök passzív létmódját a médiumok és dolgok egyaránt maguk mögött hagyják, vagy egyenesen felszabadulnak alóla. A dolgok szigorúan passzív pozicionálásától történő elfordulás részben ökológiai indítékból ered, amely megköveteli, hogy a nem emberi [non-human] létezőket az emberekkel és meghatározott jogaikkal egyenlően kezeljék. Bizonyos mértékben azonban maguk a dolgok is mindent megtettek annak érdekében, hogy a pusztá instrumentalizáló tekintet ne lehessen elegendő esetük ki-elégítő leírására. Azzal, hogy ellenálltak bizonyos célok kiszolgáltatásának, másfajta észlelést követeltek meg, amely – nem véletlenül – egybeesik a médiumokra és dolgokra irányuló fokozott figyelem stádiumával. A kultúrtechnikák tanulmányozása éppen ennek a stádiumnak a vizsgálatára vállalkozott. Az elvégzendő feladat a tárgyak (vagyis médiumok és dolgok) olyan megkülönböztető jegyeinek megtalálása, amelyek megegyeznek azokkal, amelyeket a törvény korábban a szubjektum számára jelölt ki, azáltal, hogy a szándékosság különböző fokozataival dolgozik: ezek az előre meghatározott cselekedetektől a gondatlanság tetteiig terjednek. Amikor azonban a dolgokra kerül a sor, a cselekvés fokának szempontjából hasonló megkülönböztetésekre irányuló kérdés okafogyottá válik. Ami a cselekvő minőségét illeti, a törvény úgy tartja, hogy a dolgok és médiumok szigorúan passzívak. A tárgy tartománya kívül esik a jogi vizsgálódás hatáskörén. Nem úgy a kultúrtechnikákén, ahol a kutatás azt olyan

műveleti eljárásként helyezi előtérbe, amely nincs teljesen elválasztva a cselekvő szubjektumtól, és a „tárgyaktól” (dolgoktól és médiumoktól) sem független.

Végrehajtás és eljárási szabályok

Ha a korábban Schadewaldttól a mediális igékkel kapcsolatban idézett részlet azt állítja, hogy bizonyos, mediális igével végrehajtott műveletek továbbra is a cselekvőjükhöz kötődnek, akkor a hangsúly a végrehajtás képzetén van – a fogalomén, amely központi jelentőségű a kultúrtechnikai megközelítés számára. Amint a megfigyelés gócpontja az eszméről a technikákra, a főnevekről a művelet meghatározott lépéseire vált, a figyelem a konkrét tettek végrehajtására összpontosul. Végrehajtani rendszerint annyit tesz, mint szervezett módon kivitelezni. Valamit egy terv szerint hajtanak végre. Egy művelet előre meghatározott rendet követ, még akkor is, amikor eredeti tettnek tűnik, amely még nincs teljesen felvázolva. A látzólag egyszeri vagy előszöri cselekvések sem tervezetlenül mennek végbe. A műveleteknek ez a szinte algoritmikus oldala akkor válik teljesen nyilvánvalóvá, amikor a tetteket ismételten végrehajtják – például a szertartások esetében. De még az ösztönösen elhajtott kő is meghatározott cselekvési láncot követ. Ez a műveleti összhangra való beállítottság, amely a gesztus önkéntelenségének a legkevésbé sem mond ellent, eleve beleíródott az adott műveletben részt vevő dolgokba és médiumokba. A műveleti láncot [Skript] levezetni az eredményezett műveletről, a végrehajtás szabályaira következtetni magából a végrehajtott tetről: ezek jellemzik a kultúrtechnikai megközelítést.

Legyen szó víztömegről vagy dárdáról, számítógépről vagy ajtóhoz, illetve asztalhoz hasonló építészeti egységről, minden médium és dolog maga adja saját végrehajtási szabályait. A művelet ezen „anyag” utasításai olyan helyről származnak, amely nincs a cselekvő irányítása alatt. Azzal, hogy ezek az egyéni végrehajtóktól függetlenül cselekednek, és ezáltal lehetséges megismételhetőségüket biztosítják, más irányokba, más lehetőségek felé és más személyek felé terelik a folyamatokat. Ezeket a műveleteket a meghatározott, elsajátítható és továbbadható műveleti hozzáértés tartja fenn. A megismételhetőség és az elsajátíthatóság a kultúrtechnikák fő jellemzői közé tartoznak. Minden szakma átvihető gyakorlatokon alapszik, így mindnek van dolga a kultúrtechnikákkal. Nyilvánvalóan ez a helyzet azokban a klasszikus dogmatikus tudományágakban, mint a teológia, az orvostan és a jog, ahol a dogmák biztosítják a műveletek személyektől független kivitelezését. A dogmák tehát nem többek bizonyos végrehajtási tettek nyelvi kifejezéseinél. Meghatározott gyakorlati tudásról adnak számot, amely ezáltal elsajátíthatóvá és megismételhetővé válik. Nem véletlen, hogy a görög *tekhné* kifejezés rokon értelmű a dogmával.⁵ A dogmához hasonlóan a *tekhné* azon szabályok és előírások összességét jelöli, amelyek egy gyakorlat meghatározott eljárásait írják körül. Azokban az esetekben, amikor a kultúrtechnikák személyektől függetlenül kerülnek végrehajtásra és közvetítésre, meghatározott alakot öltenek, amely írásba foglalt használati és végrehajtási utasítások, jelölések, perrendtartások, magyarázó jegyzetek és más rendszerek formájában jut kifejezésre.

⁵ Ehhez lásd Maximilian HERBERGER, *Dogmatik: Zur Geschichte von Begriff und Methode in Medizin und Jurisprudenz*, Klostermann, Frankfurt/M, 1981, 11. A *tekhné*hez mint a valamilyen irányultságú tudás (*poiein*) létesítőjéhez vö. *Uo.*, 172.

Ezek a technikai utasítások létfontosságúak a kultúrtechnikák kutatásához. Különösen a történeti tudományok esetében, ahol a végrehajtás szabályai teszik lehetővé a kultúrtechnikák számára önmaguk első nyilatkoztatását. Mit tudnánk a nyilvántartás nagyhatású kultúrtechnikájának létrejöttéről és diszkurzív mezőjéről a kancelláriai törvényszék rendeleteiben meghatározott utasítások nélkül? Az utasítások a laikusok implicit tudáshoz (Bruno Latour szavaival: *tacit knowledge*) való alapvető hozzáférési formáját fejezik ki. Az utasítások a törvényekkel rokoníthatók, de nem azonosak azokkal. Míg a törvényeket át lehet hágni és meg lehet erősíteni büntetés kiszabásával, a megfelelő használat szabályait nem lehet figyelmen kívül hagyni – anélkül, hogy az ember ne tenné kockára tisztségét vagy állását. Akik nem tartják be a normákat, vagy nem követik a szakma szabályait, azoktól megvonják a tevékenységük gyakorlására vonatkozó jogokat. A technikai előírások létfontosságúak a művészet számára. Az eljárási szabályok tükrözik annak aktuális állását. Amikor tehát valamit állítunk a kultúrtechnikákról, nem kell azon tűnődnünk, hogy az eljárásbeli utasításokat betartották-e vagy sem. Pusztán jelenlétük hívja fel a figyelmet az adott gyakorlatra.

Valahányszor a szabályok implicite tárolva vannak egy gépben vagy expliciten írott utasítások alakjában, kapcsolatot hoznak létre bizonyos műveletek és végrehajtók között, vagyis a hagyományosan szubjektumokként és objektumokként ismert cselekvők között. A cselekvő mindkettőt helyettesíti, ahogy az a görög mediális igében is kifejezésre jut. A kultúrtechnikák kutatása erre az előfeltételre épül: olyan médiumalapú műveletek elméletére, amely a logika, nyelvtan és jog rendszerében cselekvő szubjektumokra és engedelmeskedő objektumokra van osztva. A jog szemszögéből a közvetítés viszonya hozzárendelés kérdése lesz. A műveletek szigorúan személyekhez vannak hozzárendelve. A kultúrtechnikák szemszögéből a személyes alanyiség a hozzárendelés tárgya, ez a művelet pedig maga is olyan technika, amely köztes helyet foglal el a jogilag meghatározott kultúránkban. A kultúrtechnikák kutatása kérdéseket fogalmaz meg a dolgok és médiumok működésével kapcsolatban, ezáltal a szuverén alanyiség fikcióját, a törvényhozó, felbujtó és elkövető szubjektum mítoszát visszavezeti azokra a technikákra, amelyek azt egyáltalán lehetővé tették.

Kultúrtechnikák – Kulturális örökség

A kultúrtechnikák fogalom azt sugallja, hogy léteznek másfajta technikák is. Lehetséges-e azonban bármit a kultúrán kívül létrehozni?⁶ A technikák elvégre mindig elragadnak valamit a természettől, legyen szó területelkerítésről, házépítésről vagy öntözőrendszerek kiépítéséről. A kultúrtechnikák ellentétét nem a kultúra nélküli technikákban találjuk. Barbár technikák nem léteznek. A kultúra mindig benne foglaltatik a *tekhnében*, a *Colere* pedig az öntözés, termesztés és háziasítás ősi technikáira utal, amelyek a természetet kultúrává változtatják.⁷ A kultúrtechnikák ellenpárja tehát az a világ, ahol technikák egyáltalán nem léteznek, ami maga is olyan képzet, amelyet nem lehet felidézni egy másik kultúrtechnika, a névadás nélkül, amely egyáltalán lehetővé teszi, hogy a dolgokat használhassuk és tanulmányozhassuk.

⁶ Vö. Erhard SCHÜTTPELZ, Die medienanthropologische Kehre der Kulturtechniken = *Archiv für Medien-geschichte*, 6 (2006), 90.

⁷ Vö. az alábbi kötet előszavával: *ex machina: Beiträge zur Geschichte der Kulturtechniken*, szerk. Tobias NANZ – Bernhard SIEGERT, Datenbank für Geisteswissenschaften, Weimar, 2006, 8.

Ha a kultúra nem lenne több a Szimbolikus Rend rejtjelezésénél, amely rendbe a kultúrtechnikák beavatkoznak, vagy akár amelyet előállítanak, a kultúra meghatározására tett minden további kísérlet hiábavalóvá válik. Igen valószínű, hogy ez az oka annak: a kultúratudományok [Kulturwissenschaften] már kezdetben lemondtak tárgyuk meghatározásáról. A kultúra fogalma, túl a tudományos intézmények kontextusán, ahol a szellemet és a társadalmat jelöli, lehetőség szerint és szükségszerűen nyitott maradt. Egyedül a kultúrtechnikakutatás vette szó szerint és származtatta a jelentését a *Colere* szóból, amely a (művelés [kultiválás] értelmében vett) kultúra ősi technikáit foglalja magába.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kultúrtechnika-kutatás megmarad ezeknél az ősi technikáknál. Az új technikák is a *Colere* jelentéstartományába esnek, ahogy azt a Szövetségi Alkotmánybíróságnak a Lisszaboni Szerződés alapján hozott döntése mutatja. A kultúrának ebben az esetben sincs kielégítő meghatározása. A bíróság ehelyett a jelentését a *Colere* fogalomban foglalt technikákból származtatja. Annak a kérdésnek a tisztázása érdekében, hogy egy állam mennyit veszíthet a szuverenitásából anélkül, hogy elveszítené az identitását, a bíróság a demokratikus önrendelkezés képzetét hívta segítségül, amelynek az állam a biztosítéka. Majd e döntés igazolására a demokratikus fejlődés számára a kulturális sajátosságok jelentőségét nyomatékosította. A bíróság tehát magára vállalta a kulturális sajátosságok meghatározásának feltételeit, meglepő módon azonban ezt nem a német kulturális védjegyek konkrét listája követi. Ehelyett a bíróság olyan intézményeket nevezett meg, amelyeknek a kultúra védelme a feladata, külön hangsúlyt fektetve az iskola- és oktatási rendszerekre, a családra, a nyelvre, a média bizonyos szektoraira és az egyházra.⁸ Ez a leltár végső soron nem áll olyan távol az oktatás, alfabetizáció, olvasás, írás, ima, vallomás és játék kultúrtechnikáitól, valamint a számítógép és internet által megszabott technikáktól. A törvény által a kultúra őrzőként felsorolt intézmények tehát határozott és meghatározó módon megfelelnek a kultúrtechnikáknak, amelyek a tudományos vizsgálódás tárgyai.

A kultúrtechnikák efféle jogi beavatkozására mindig számítani lehet, amikor a törvény eszközeit vetik be a küszöbön álló veszteségek megakadályozására. Ahogy a kulturális identitás is a fenyegető veszéllyel szemben határozza meg magát (ebben az esetben a szuverenitás elvesztésének veszélyével szemben), úgy a kultúrtechnikák is csak akkor lépnek be a diskurzusba, amikor eltűnésük fenyeget. Egy ENSZ által kezdeményezett nemzetközi egyezmény szerződésben rögzít olyan intézkedéseket, amelyeket az veszélyeztetett kultúrtechnikák elfelejtése ellen kell betartani. Az immateriális kulturális örökség oltalomra szorul – ez a megfogalmazás könnyen vonatkozhatna a kultúrtechnikákra is. Az immateriális kulturális örökségre vonatkozó UNESCO-egyezmény az alábbi módon határozza meg a tárgyát: „szóbeli hagyományok és kifejezési formák, társadalmi szokások, rítusok és ünnepi események, valamint a természetre és a világegyetemre vonatkozó ismeretek és gyakorlatok, illetve a hagyományos kézművesség”.⁹ A témakör további kifejtése során a szöveg „szokásokra ábrázolásokra, kifejezési formákra, tudásra, készségekre, valamint az ezekkel összefüggő eszközre,

⁸ A Szövetségi Alkotmánybíróság 240. és 260. cikkei: http://www.bverfg.de/entscheidungen/es20090630_2bveoo0208.html (2016. december 21.)

⁹ 2006. évi XXXVIII. törvény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban, 2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről: <http://www.unesco.hu/ratifikalt-egyezmények> (2016. december 21.)

tárgyra, műalkotásra és kulturális színhelyre”¹⁰ összpontosít. A kultúrtechnikák tanulmányozása során létesített, a dolgok, médiumok és műveletek közötti kapcsolódási pontok így a nemzetközi közjog tartományára is kiterjednek. A terek, személyek és tárgyak, amelyek alapértelmezett műveleti beállításokat tartalmazó lépések sorát irányítják, jogi védelemben részesülnek.

Az immateriális kulturális örökséget védő kezdeményezést közel ugyanakkor indították, amikor az első kultúrtechnikákra irányuló kutatásokat, ezzel sugallva, hogy a jogi és ismeretelméleti ügyek valamiképpen összekötetésben állnak. A kutatás és a törvény keresztezik egymást abban a történelmi pillanatban, amikor a dolgokról elmondható, hogy kiesnek a műveleti szerkezetükből. A konkrét dolgok, amelyek eddig némák és feltűnésmentesek voltak, összetett problémákká válnak. A gyakorlatokat, az ábrázolásokat, a kifejezés módokat, az ismereteket és a jártasságokat többé nem adják tovább. Átvitelük megreked, megismételhetőségük kétségessé válik, és a hozzájuk társított eszközöket, tárgyakat, termékeket és kulturális tereket az eltűnés fenyegeti. Így kerülnek a szabályozható matéria szerepébe. De nem csupán a médiumok és dolgok oltalmazójaként fellépő törvényhozók figyelmét vonják magukra, a gyakorlattól való elválásukkal egyben a kutatás központi témájává is válnak.

Nyilvánvaló, hogy nincs közvetlen viszony a tudományos és jogi vizsgálódások hatáskörei között. A kultúrtechnikák akadémiai intézményesülése és a népmesék, nyelvjárások, népi ünnepek és mesterségek jogi védelem alá helyezése közötti egybeesés azonban nem teljesen véletlenszerű. Ez az egybeesés a központi tárgyak közös látencijából fakad, legyen ez a tárgy akár kulturális örökségként, akár kultúrtechnikaként besorolva. A használati érték elvesztése teret ad mind a konzerváló intézkedések, mind pedig az elméleti konstrukciók alkalmazásának. Amennyiben az első azt óvja, amit a második megfigyel, akkor a kultúrtechnikák határozottan történelmi indexet hordoznak. A tudás akadémiai körébe az ezredforduló tájékán vették be őket, a veszélyeztetett kulturális örökség védelmére bevezetett intézkedésekkel egyidejűleg. Ezáltal jelen szöveg írásának ideje azt a pillanatot jelzi, amikor a kultúrtechnikák alapvető műveletei kezdenek eltűnni.

Eltűnésük azonban nem az állam szuverenitásának önként vállalt elvesztése okozza, mint az az európaizálódás esetében történik. A kultúrtechnikák kutatásának és a kultúra oltalom alá helyezésének indítéka viszont nem a leszámolás – a Lisszaboni Szerződés szavaival – a „szuverén államról alkotott hiú ábránddal”,¹¹ hanem a cselekvő szubjektum hatalmának csökkenése. A törvény műveleteit alátámasztó néhány alapvető megkülönböztetés felbomlása, mint a szubjektum és objektum közötti különbség, új keretekért, új határvonalakért kiált. Jó példa erre a szerzői jog kérdését övező vita (a szabad hozzáférés [Open Access] ügye). Amennyiben az interneten történő és az internet segítségével végzett írás valóban általános gyakorlattá vált, akkor alkalmazhatatlanná válik az írás kétlépcsős folyamatának szerzői jogi képzete, amely az írást művészi alkotásként és gazdasági felhasználásként, szuverén alkotók és szolgáltatók médiumok termékeként látja. A kultúrtechnikák szemszögéből az alternatíva az írásnak átviteli aktusok folytonos sorozataként való elképzelése lenne. A feladat itt a nem szuverén szubjektum eszméjének összeegyeztetése a médiumok saját logikájával, vagyis elsősorban új, működési megkülönböztetéseket kell találni és elsősorban azokra az aspektusokra, amelyeket olyan sokáig nem foglaltak elméleti keretbe.

¹⁰ *Ua.*

¹¹ Szövetségi Alkotmánybíróság 223. és 260. cikkei [l.8. l.ábjegyzet].

A kultúrtechnikák rendje

A kultúrtechnikák elmélete tehát látszólag a hanyatlás jelét viseli magán, és sorozatos archiválási folyamatok, valamint archeológiai projektek vezérlik. Érdekeltsége azonban nem a valamiféle globalizációtól vagy elüzletiesedéstől való megmentésben rejlik. Ehelyett a helyettesítések azon láncolatát igyekeznek leírni, amelyet a médiumok és dolgok leváltása idézett elő. Ez a láncolat a hasonlóság és eltolódás, öröklődés és rokonság tengelyei mentén szerveződik. Jó példa erre a digitalizáció tengelye, amely az írás diakrón perspektíváját teszi lehetővé – mint a naplórás, amely a blogírásban folytatódik, vagy az aláírás, amelynek megfelelője az elektronikus aláírás lett. A szekularizáció tengelye még korábbra megy vissza. Vallási gyökerei máig fellelhetők a jog kultúrtechnikáiban. Ilyen például a gyónás technikája, amelyet Michel Foucault hozott összefüggésbe a vallatás és a kihallgatás gyakorlataival. A pszichoanalízis és a rendőrség olyan közös kapcsolata sejlik fel így, amely hivatalosan nem szerepel egyik intézmény eredetmítoszában sem.

Az eltolódás ezen tengelyei rendszerbe helyezik a kultúrtechnikákat. Felmerül azonban a kérdés, hogy ez vajon más eszközökkel is elérhető-e. Hasonlóan fontos szerepet játszik az a megkülönböztetés, amely a tér és idő képzeteit szervező kultúrtechnikákat választja el. Ezek azok, amelyeket Harold Innis az államok és birodalmak létrehozásához társít. A tércategóriákat szervező kultúrtechnikák magukba foglalják a határok fölötti rendelkezést és a felmérési technikákat, röviden mindent, ami egy vonal meghúzásának tettét meghatározza. Rokonaik a genealógiai technikák, amelyek a tartam képzeteit uralják, eredetet jelölnek ki, és biztosítják a jövőt: a nyilvántartás, az örökbefogadás és az öröklés, valamint a nemzés és ültetés szabályozásai. Az előbbi egy jogi dokumentumot foglal magába, míg az utóbbi konkrét, késsel végzett műveleteket jelöl. Ez az osztályozás előrevetíti az alfabetikus és nem alfabetikus kultúrtechnikák közötti, további megkülönböztetésekre való igényt. Elvégre az öntözés technikája meglehetősen különbözik a papíralapú számolástól. Mégis, a készítés is magában foglal szövegalapú műveleteket. Anélkül, hogy papírra lenne vetve, a földre húzott vonal alapító tette nem más, mint kartografikus jelölés. A szimbolikus rendhez tartozik, legyen bármennyire is „megalapozott” a tett. Hasonlóképpen, az oltás kultúrtechnikája során használt oltóvessző meghatározott jellemvonások hordozója, így az oltás aktusát akár olyan textuális műveletnek is tekinthetnénk, amely nélkülöz mindennemű „papírmunkát”.¹²

Ekképpen minden kultúrtechnika valamiféle kapcsolatban áll vagy kapcsolatot létesít a Szimbolikus Renddel: az alfabetikus és nem alfabetikus technikák így csak egyféle osztályozási rendszerről adnak számot. A tér és az idő (azaz: genealógia) kultúrtechnikái ennél alapvetőbb megkülönböztetések létrehozásához járulnak hozzá. Minden más abba a felsorolásba tartozik, amelyben a kultúrtechnikákat különbségeik és hasonlóságai, elődeik és utódaik szerint csoportosítják. Ezeknek a listáknak pedig soha nem lehet a végére érni. Mi több, maga a felsorolás is kultúrtechnika, amely figyelmeztet arra, hogy a kultúrtechnikák kutatása mindig önreflexív, örökösen rekurzív és folytatható folyamat.

Fordította: KERESZTES BALÁZS

¹² Erről részletesebben l. Cornelia VISMANN: *Kaiser Justinian, Kultivierer des Texts = Pflöpfen, Impfen, Transplantieren (Wege der Kulturforschung 2)*, szerk. Uwe WIRTH, Kadmos, Berlin, 2010.